

HİKÂYE ETME METİNLERİNDE

BİRİNCİ PLÂN VE ARKA PLÂN ANLATIM TEKNİĞİ

Prof. Dr. Rıza FİLİZOK

Resim sanatında, sinemada, edebiyatta **birinci plân**dan ve **arka plân**dan söz edilir. Bu olguyu resim sanatından yola çıkarak anlamaya çalışalım:

Şu iki resmi bu yönden inceleyelim:

Birinci resimde sadece kişinin resmi yapılmıştır, ikincisinde ise kişi ile birlikte arka plânda görülen yahut hayâl edilen çevre de çizilmiştir. Bu fark, iki ressamın amaçlarının farklı olmasından doğmuştur. Birinci ressam, bütün dikkati Molière'in üzerine çekmek istemiştir. Leonardo ise dikkatimizi hem yaptığı portre üzerine yoğunlaştırmış hem de bu portreyi bir arka plân resmederek zenginleştirmiştir. Birincisinde tema sadece insandır. İkincisinde ise tabiatın içindeki insandır.

Birinci resimde sadece birinci plân vardır, ikinci resimde ise hem bir birinci plân, hem de bir arka plân vardır.

Yazı yazmak da bir bakıma resim yapmaya benzer: Bir olayı anlatırken birinci resimdeki gibi ya sadece olayları anlatırız, ya da ikinci resimdeki gibi hem olayları, hem de bu olayların gerçekleştiği çevreyi anlatırız:

Yahudinin biri, Kayseri'ye gitmiş. Sokak aralarında dolaşırken, arkadaşlarıyla oynayan çocuklardan birinin elinde gayet kıymetli bir taş görmüş. Çocuğu kandırıp, ucuz bir fiyatla taşı elinden almak istemiş. Fakat çocuk taşı para ile satamayacağını ancak, ortaya çıkıp üç defa eşek gibi anırırsa bedava vereceğini söyleyince, Yahudi daha çok sevinmiş ve ortaya çıkarak yürekten üç defa, makamıyla anırmış. Sonra da çocuğa dönüp taşı istemiş. Çocuk bir taşa bir de Yahudiye bakmış, ve:

-İlâhi Yasef Efendi, sen eşekliğinle bu taşın elmas olduğunu biliyorsun da, ben insanlığımla bilmez miyim!... demiş.

Yukarıdaki metinde sadece olaylar anlatılmış, çevre ile ilgili tasvirler ve konu ile ilgili açıklamalar yapılmamıştır. Anlatım tamamen birinci

plânda kalmıştır. Böyle bir anlatımın temel iki özelliği, olayların kronolojik bir düzen içinde anlatılması ve anlatımda zaman değişikliğine yer verilmemesidir: Bütün metin öğrenilen geçmiş zamanda (-miş) anlatılmıştır.

Bir de şu metni inceleyelim:

Belkıs, geniş yatağında, mavi ipek kaplı yorganının altında sıkılmış bir yumruk gibi yusyumru yatıyordu. Sabahleyin vurdum duymaz kocasıyla yine bir fasıl gürültü etmişti. Şimdi sinirleri çekiliyor, kalbi sızlıyor, başı çatlıyacak gibi ağrıyordu. Kendi kendine:
-Ölüyor muyum?
Dedi.

ÖMER SEYFETTİN

Bu metinde yeşil ile gösterilen bölümler, birinci plân, sarıyla gösterilen bölümler arka plândır.

Birinci plânda anlatılanlar, genellikle olaylardır ve bu olaylara bağlı diyaloglardır. Hikâyeye bu bölümlerde kronolojik olarak ileriye doğru gider. Arka plânda anlatılanlar ise genellikle çevre ile ilgili tasvirlerden, anlatıcı tarafından yapılan açıklamalardan oluşur. Birinci plânın aksine hikâyeye bu bölümlerde kronolojik olarak ilerlemez. Dolayısıyla birinci plânın ve arka plânın içerikleri farklıdır.

Aşağıdaki metinde de durum aynıdır:

Sermed Bey döndü, arkasındaki bekçiye:
- İşte bir boş köşk daha...
Dedi.
Küçük bir çam ormanının önünde beyaz, şık bir binâ. Mermerdenmiş gibi göz kamaştıracak derecede parlıyordu. Tarhlarını yabânî otlar bürümüş. Bahçesinin demir kapısında büyük bir "Kirâlıktır" levhası asılıydı.
Bekçi başını salladı:
-Geç efendim, geç... Orası size gelmez.
-Niçin canım?
-Demin gösterdiğim evi tutunuz. Küçük ama çok çok uğurludur. Kim oturursa senesinde erkek çocuğu dünyâya gelir.
-On iki kişi nasıl sığarız beş odaya! Buraya bakalım buraya... Tam bize göre...
Bekçi tekrar kat'i bir işaretle:
-Burada oturamazsınız efendim.
Dedi.
Sermed bey, gözünü köşkten alamıyordu. Her tarafında geniş balkonlar vardı. Temellerinin üzerine yaslanmış sanılacaktı. Kuluçka yatan beyaz bir Nemse tavuğu gibi yayvandı. Yirmi senedir, çoluğa çocuğa kavuşalıdan beri hep böyle bir yuva tahayyül ederdi.

ÖMER SEYFETTİN

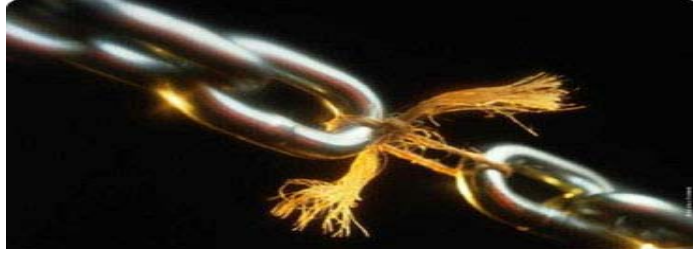
Bu metinde de yeşil ile gösterilen bölümler, birinci plândır, sarıyla gösterilen bölümler arka plândır. Birinci plânda, olaylar ve bu olaylara bağlı diyaloglar anlatılmıştır. Hikâye bu bölümlerde kronolojik olarak ilerlemektedir. Arka plânda anlatılanlar ise genellikle çevre ile ilgili tasvirlerden, anlatıcı tarafından yapılan açıklamalardan oluşmuştur. Birinci plânın aksine hikâye arka plânda kronolojik olarak ilerlememiştir.

Hikâye etme yazılarınızda siz de bir arka plân yaratmak istiyorsanız şu teknikleri uygulayınız:

- 1) **Metnin bağdaşıklığını (coherence) sağlayınız:**
- 2) **Hikâye etmede kullanılan fiil zamanları sistemini kavrayınız.**

Şimdi bunları açıklayalım:

1) **METNİN BAĞDAŞIKLIĞI (COHERENCE):** Bir metnin cümleleri birbirine zincirleme bir şekilde bağlanılmış ise metin tutarlı ve bağdaşıktır:

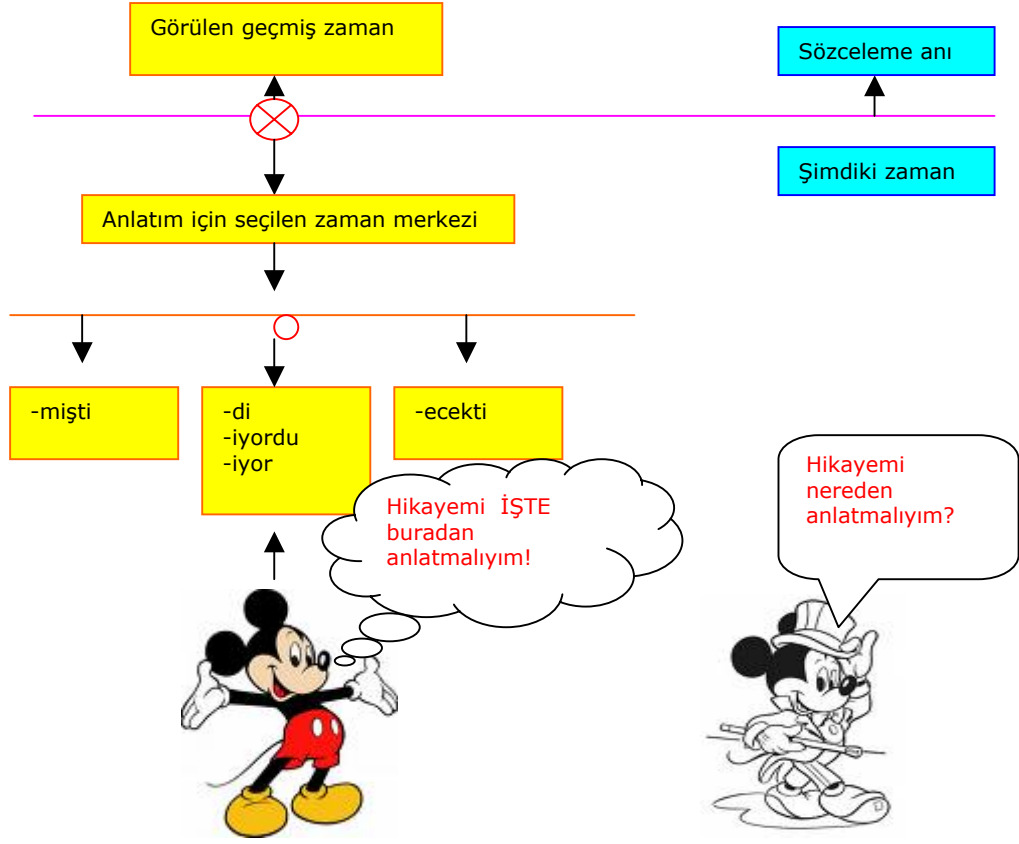
Bağlar, düzen içinde ve açık seçikse hikâye edilen olaylar kolayca anlaşılacaktır. **Hikâye etme metinlerinin bağdaşıklığını sağlayan ise fiil zamanlarının uyumudur.** Hikâyede kullanılan fiil zamanlarının olayların akış düzeninde, kronolojisinde bir karışıklık yaratmaması gerekir. Hikâyenin içinde yer alan olaylar arka plânla birlikte uyum içinde anlatılmalıdır. Bunu sağlamanın iki yolu vardır:

a) **Önemli olayları birinci plânda anlatınız: Kullanacağınız temel fiil zamanı (-di) olmalıdır.** (Anlatımda ustalaştıkça diğer zamanları da kullanabilirsiniz.)

b) **Birinci plândaki hareketleri açıklayan olay ve hareketleri ikinci plânda anlatınız. Kullanacağınız temel fiil zamanı (-iyordu) olmalıdır.** (Anlatımda ustalaştıkça diğer zamanları da kullanabilirsiniz.)

2) HİKAYE ETMEDE KULLANILAN FİİL ZAMANLARI SİSTEMİ:

Anlatıcı, anlatma anını, temel "şimdiki zaman" olarak kabul etmelidir. Anlatıcı başarılı bir anlatım yapabilmek için ayrıca geçmişteki bir anı **MERKEZ** olarak seçmek zorundadır. **İşte işin bütün sırrı buradadır.** Sonra bu merkez zamanı geçmişin bir [şimdiki zaman]ı olarak kabul edip öncesini geçmiş, sonrasını gelecek olarak kavramalıdır. Bunu şöyle bir tablo ile gösterebiliriz:

Demek ki Türkçemiz, bizden sadece hikâyenin anlatımı için seçilen **zaman merkezi**ni belirlememizi ve bütün fiil çekimlerini bu merkeze göre yapmamızı istemektedir. Ancak Türk dilinde hikâye etmede kullanılan fiil zaman sistemlerinin, fiil çekim tabloları kadar geniş ve mükemmel yapılar oluşturduğu görülmektedir. Bu konuda küçük bir fikir verebilmek için şöyle bir olay düşünelim:

OLAYLAR:
Pazartesi: Ahmet, kendisine yeni bir takım elbise aldı.
Salı: Ahmet İstanbul' gitti.
Çarşamba: Ahmet Hukuk Fakültesine yazıldı.
Perşembe: Anlatıcı olayı anlattı.

Bu durumda temel "şimdiki zaman" Perşembe günüdür. Anlatıcı, Pazartesi, Salı, Çarşamba günlerinden herhangi birisini "-dili geçmiş zaman"ın MERKEZ'i olarak seçmekte hürdür. Ancak bu merkezi bir defa seçince onu bir [şimdiki zaman] gibi kabul etmeli, öncesini geçmiş, sonrasını gelecek diye düşünmeli ve anlatırken ya "-dili geçmiş zaman"ı ya da bu geçmiş zamanın hikâyesini, şimdiki zamanın hikâyesini, gelecek zamanın hikâyesini kullanmalıdır.

Şimdi bu tespitimizi yukarıdaki örneğe uygulayalım:

Anlatıcı, MERKEZ olarak Salı gününü seçerse anlatım:

"Ahmet Salı günü İstanbul'a geldi. Birgün önce kendisine yeni bir takım elbise almıştı. Bir gün sonra da Hukuk Fakültesine kaydını yaptıracaktı."

Anlatıcı, MERKEZ olarak pazartesi gününü seçerse anlatım:

"Ahmet pazartesi günü kendisine yeni bir takım elbise almıştı. Ertesi gün İstanbul'a gidecekti. Daha sonra da Hukuk Fakültesine kaydını yaptıracaktı."

Anlatıcı, MERKEZ olarak çarşamba gününü seçerse anlatım:

"Ahmet iki gün önce yeni bir takım elbise almış, bir gün önce de İstanbul'a gelmişti. O gün de Hukuk Fakültesine kaydını yapıyordu." tarzında yahut bunlara benzer tarzlarda olabilecektir.

Bu örneklerde merkez değiştiğiçe kullanılan zamanların da değiştiğini açıkça görmekteyiz. Bu sistemlerin bakış açılarıyla ve odaklanma problemiyle ilgili çeşitlenmeleri de vardır. Bütün bunlara rağmen, aynı fiil çekimimiz gibi, bu sistem kolaydır ve Türkçe, diğer dillerin aksine, zamanların seçiminde anlatıcıya geniş bir hürriyet vermekte, anlatıcıdan sadece MERKEZ'i unutmamasını, gözden uzak tutmamasını istemektedir.

Şimdi yazarlarımızın bu sistemi nasıl kullandıklarını görelim:

"Belkis, geniş yatağında, mavi ipek kaplı yorganının altında sıkılmış bir yumruk gibi yusyumru yatıyordu. Sabahleyin vurdum duymaz kocasıyla yine bir fasıl gürültü etmişti. Şimdi sınırları çekiliyor, kalbi sızlıyor, başı çatlıyacak gibi ağrıyordu. Kendi kendine:
-Ölüyor muyum?
Dedi."

ÖMER SEYFETTİN

Hikâyenin Anlatıcısı, tasvir anını "şimdiki zaman" olarak kabul etmiş (Şimdi), olayı anlatmak için de çok tabii olarak "görülen geçmiş zaman"ı seçmiştir: (Dedi). Tasvir, zamana değil ana ait izlenimleri ifade ettiğinden "şimdiki zaman"lı bir anlatım gerektirir. Anlatıcı, bu arka plânı anlatırken geçmiş zamanda MERKEZ olarak kabul ettiği anı bir şimdiki zaman gibi algılamış ve şimdiki zamanla anlatmıştır: (iyor). Ancak birinci plânın temel zamanı (-dı) olduğundan bu şimdiki zamanı bir (-dı) parantezi içine almıştır:

[yat (-iyor) -du]

Anlatıcı, bu merkezden öncesini de geçmiş zaman olarak kabul etmiş ve geçmiş zamanın hikâyesi ile anlatmıştır :

[et(-miş) -ti]

(Bu birleşik zamanlarda, birinci zaman değerini seçilen merkezden, yani referans anından, ikinci zaman değerini sözcceleme anından almaktadır.)

Anlatıcılar, hikâye ederken bu yolla geçmişteki bir şimdiki zamana dönme imkânı elde etmekte ve oradan diğer bütün basit ve birleşik zamanlara geçiş imkânı bulmaktadırlar. Türkçe'de hikâye etme metinlerinde kullanılan temel sistem budur.

Verdiğimiz bu ip uçlarından yararlanarak tutarlılığı olan arka plânlı iyi hikâyeler yazabilirsiniz. Okuduğunuz bir hikâye sizi etkilemişse, bunun sebeplerinden birisi, zaman tutarlılığıdır.